

„Hát, kultúrembereknek mindig van”

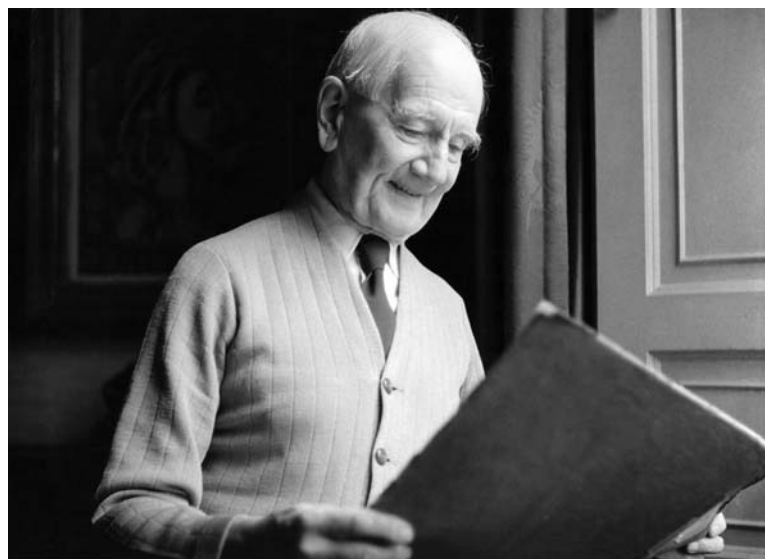
{ LASKAI ANNA

Dohnányi Ernő könyv- és kottatárának története (2)

A továbbiakban azt a három listát mutatjuk be, melyek a komponista egyes lakhelyeinek könyv- és kottaállományáról adnak számot. Az egyik, a Széher úti gyűjteményről tájékoztat, a második, a „Városmajor-lista”, a Mici házában őrzött tételeket rögzíti. A harmadik listát Zachár Ilona készítette: az amerikai évek helyszínéről, tallahassee-i házuk könyv- és kottaállományáról ad számot, s közvetlenül a zeneszerző halála utáni állapotokat rögzíti. Ez utóbbit az özvegy ugyanis egy tervezett, de később meg nem valósult emlékszoba kialakítása céljából készítette el, éppen ezért a listákon kívül fényképeket is tartalmaz.

A Széher úti anyagokról Dohnányi Mária (Mici) készített kéziratos listát, minden bizonnyal az 1940-es évek végén. Az összesen 20 oldalnyi lista részben tintával, részben pedig grafitceruzával sorolja fel a tételeket. A sűrűn teleírt oldalak és a több helyen elmosódott ceruzás írás miatt igen nehezen olvasható a dokumentum. Ebben az is közrejátszik, hogy a lista elkészítéséhez rossz minőségű, vékony papírt használtak, nyilvánvalóan azért, hogy postázáskor kisebb súlya legyen.

Dohnányi 1947 decemberében Beaulieu-sur-Mer-ből hűgának címzett levelében ugyanis azt írja, hogy várja a ka-

talógust.¹ Valószínű továbbá, hogy e lista összeállításáért mond köszönetet Dohnányi egy 1948. február 13-án kelt, hűgának írt levelében:

(...) millió köszönet azért az óriási fáradságért, melyet vett Magának, hogy kótáim és könyveim listáját összeállítsa. Mellékelve küldöm ama kóták és könyvek jegyzékét, melyeket okvetlen szeretnék.²

Tanulmányom a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen idén megvédett szakdolgozatom egy részének szerkesztett változata. Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kusz Veronikának, aki értékes tanácsaival segítette munkámat.

Sajnálatos módon a Dohnányi által összeállított és leveléhez csatolt lista nem maradt fenn. Ugyanebben a levélben azonban Dohnányi nevelt fia – Galafrés előző házasságából származó gyermek –, Hans Huberman egyik leveléből is idéz, amely a zeneszerző otthon maradt értékeinek hányattatott sorsát festi le:

A kották és a könyvek egy részét eladtam, mikor a kormány elrendelte, hogy a háztulajdonosok kötelesek minden bomba okozta kárt kijavíttatni (...). Atta [Dohnányi] talán elfelejtette, hogy 1916-ban közjegyzői szerződés útján minden bútort, könyvet, kéziratot stb. az én tulajdonomba adott át. Amennyire tudom Szlabey Ernő megkérdezésem nélkül magához vett egyes könyveket. Ami megmaradt Kárpáthiékhoz [Kárpáthy Elemér] és más barátokhoz adtam megőrzés végett. Atta által kért listát megkaptam, és felhatalmaztam Kárpáthiékát, hogy a kis partitúrákat, amelyek még megvannak, Attának rendelkezésre bocsájtja. A többi könyvet és egyéb dolgokat, melyek jogos tulajdonomat képezik, a magam számára óhajtom megtartani.³

A levélben említett közjegyzői nyilatkozat tudomásunk szerint nem maradt fenn. Továbbá arról sincs semmiféle adatunk, hogy a megmaradt kották és könyvek közül melyeket vehette magához Dohnányi unokatestvére, ifj.

Szlabey Ernő, és melyeket adták oda a család közeli barátjának, Kárpáthy Elemérnek. Mint egy 1947 decemberi levélből kiderül, Dohnányinak szüksége volt néhány dokumentumra, mely Kárpáthy tulajdonában volt: „A könyveket illetőleg írni fogok Kárpáthy Elemérnek hogy adja ki, amire szükségem lesz, Maguknak.”⁴ Emellett Dohnányi levelet írt unokatestvére feleségének is azokkal a példányokkal kapcsolatban, melyeket Szlabey Ernő a Széher úti Dohnányi-villából vett magához:

Mellékelve a kották és könyvek listája, amelyeket [Kárpáthy]. Elemértől kértem, hogy Neked átadjon. A Wagner operákat kivéve, amelyek Nálátok maradhatnak, mindent Sugárnak [Sugár Jenő]⁵ Rózsavölgyiéknél adjatok át, akit kérni fogok, hogy gyorsárúként Beaulieuba küldje.⁶

Mivel ekkor még nagy valószínűséggel nem volt készen a Dohnányi húga által összeállított lista, a zeneszerző e fenti levelében említett listát minden bizonnyal saját maga, emlékezetből állította össze azokról az anyagokról, amit szeretett volna, ha elküldenek neki. Dohnányi tehát már a Mici által készített lista előtt is élénken érdeklődött könyvei és kottái sorsa felől, illetve többször kérte az otthoniakat, hogy a megmaradt dokumentumokat próbálják meg Rózsavölgyiéken keresztül eljuttatni nekik. Egy 1947 decemberében kelt, Londonból küldött levélben Zachár Ilona így fogalmazott:

Rózsavölgyiék készülnek most sürgősen Ernő műveinek egész anyagát nekünk Arg[entiná]ba küldeni, hogy mire megérkezünk már ott legyen. Szépen kérjük Mici nénit, ha valami megmaradt Ernő könyvtárából, hiszen itt lehetetlen könyvet venni, a legolcsóbb könyv 24 schilling, Anyuka nem tud küldeni, mert tilos a könyvszállítás legújabbban, szóval ez kitűnő alkalom lenne megkapni mindazokat az értékesebb könyveket, mondjuk 15–20-at, melyek megmaradtak még a könyvtárból, hasonlóképpen kóákat, partitúrákat, stb., szóval amit gondolni tetszik, hogy Ernőnek szüksége lenne rá odaadni Sugárnak, s ő aztán a saját anyagával továbbítja, azaz elküldi nekünk...⁷

Dohnányiék pár hónappal később, 1948 januárjában Micinek szóló levelükben szintén a kért anyagok, kották és könyvek küldését sürgették.⁸

A fent idézett levelek több szálon futó történéseit igen nehéz nyomon követni: mint láthattuk, a Széher úti Dohnányi-villa értékes dokumentumai különböző családtagok és barátok birtokába kerültek. A villa ugyanis a háború alatt szülőotthonként működött, s amellett hogy több

kötet a már említett hozzátartozókhoz került, számos értéket eladtak. Dohnányi sógorának, Kovács Ferencnek írt levelében is célzott arra, hogy válási ügyei miatt szeretett volna megszabadulni ottani dolgainak egy részétől. Arra azonban nem számított, hogy a tetterős Galafrés megkérdezése nélkül kedves hangszerét is eladja:

Már most én nem tudom, hogy a Széher úton mi van, mert egyrészt nem tudom, hogy oroszok onnan elvitteke valamit, másrészt nem, hogy Elza miket adott el. [...] Mici írja utolsó levelében, hogy halotta [!], hogy Elza a Chikeringet 6000 forintért eladta. [...] Különben minek kell neki annyi pénz? A szülőthton konyhájából csak elég jól élhetne!⁹

Mindezek alapján nagyon valószínű, hogy nem csupán az értéktárgyak, hanem a komponista könyvtárának példányai közül is többet eladtak. Így az is biztos, hogy a Dohnányi húga által készített lista nem a Dohnányi által utoljára látott állapotokat rögzíti, vagyis nem tartalmaz minden dokumentumot. Hogy a lista biztosan nem tekinthető teljesnek, azt az is bizonyítja, hogy a Zachár által leírt kétezres példányszámú könyvtárnak csak a töredéke szerepel a felsorolásban. Továbbá a Mici által készített listában nem szerepel például a Dohnányi által oly sokszor emlegetett Bach-összkiadás (a lenti idézetben említett János-passió partitúrája viszont megtalálható volt a listában, ez azonban valószínűleg nem az összkiadás része volt). A 61 kötetes, óriási és nagyon értékes

Bach-összkiadás¹⁰ felől Dohnányi először 1947 tavaszán érdeklődött húgánál, főleg azért, hogy a kötetek eladásával anyagi helyzetén javítson:

A nagy Bach-összkiadás 60 kötete – remélem, ez csak megvan még a Széher úton – óriási érték; mert egyáltalán nem kapható, s még a boldogult Gusztai annak idején értékét 10 000 pengőre becsülte. A kötetek a legjobb karban vannak – kivéve a János passiót – melyből annak idején dirigáltam –, s Rózsáék¹¹ még nagy üzletet is csinálhatnának vele, miután az egész világon keresik ezt a ma már elfogyott kiadást. Erre nekem R[ózsá]-ék rögtön a vétel előlegképében rögtön 3000 frt. adnak. Kérem ezt megkísérelni. A dolog sürgős.¹²

Dohnányi pár hét múlva azonban csalódottan a következőket írta húgának:

Hát a Bach-kiadás hová lett? Egyáltalán csak azt hallom most, hogy ez sincs, amaz sincs, de azt nem hallottam, hogy fosztogatás, vagy hasonlók történtek volna a házban. Hát mit csinált az az asszony a sok holmival. Megette?¹³

Dohnányi szarkasztikus kérdésfelvetése – ha nem is gondolta komolyan – beigazolódott, hiszen az eladott tárgyak – ahogy Szlabey Melinda fogalmaz – „élelmiszerré alakultak át”.¹⁴ Mivel a háború alatt a Széher úti Dohnányi-villa szülőththonként működött, s a pénznek jóformán semmilyen értéke nem volt, az értéktárgyakat élelmiszerre cserélték. A Dohnányi által legértékesebbnek vélt Bach-összkiadás csak egy kiemelt figyelemmel kísért példája a házból eltűnt vagy eladott értékes könyveknek és kottáknak, e mellett nyilván számos fontos anyag került el hasonlóképpen a házból, amelyek hollétéről máig nincs tudomásunk.

A Széher úti könyvtáron kívül a zeneszerző egy 1948 nyarán kelt levele alapján úgy tűnik, hogy a Filharmóniai Társaságnál is maradtak kottái, amelyeket szeretett volna húgánál tudni.

A Filharmóniában még nagyon sok partitúrám és anyagom van, mely az én tulajdonomat képezi, s csak letétbe lettek kényelmi szempontból helyezve. Az összes zongoraverse nyek anyaga, melyeket játszom, és sok szimfónia anyaga is, valamint a „Cantus vitae”-é is. Ezutóbbi közel 3000 pengőmben került annak idején. Az utóbbi ott maradhat még, de a többit szeretném, ha Magához szállítanák. E miatt írni fogok Rékainak [Rékai Miklós].¹⁵

Ennek alapján valószínű, hogy a „Városmajor-lista” – ha nem is lett rajta külön feltüntetve – ezeket, a koráb-

ban a Filharmóniai Társaságnál őrzött kottákat rögzítheti, ilyen értelemben tehát ez lehet a legrészletesebb lista Dohnányi magyarországi kottaállományáról. A „Városmajor-lista” összesen huszonhárom oldalas, gépiratos formája maradt fenn. A forrásban különféle jelölések is szerepelnek, melyekről a lista előtti megjegyzésekben részletes leírás található. A kék színű ceruzával bekarikázott tételeket például a zeneszerző unokájának, Dohnányi Mártának ajándékozta, a piros kiemelték pedig az esetleges kiküldésre előkészített kottapéldányokat jelölik. Valószínű, hogy ezeket maga Dohnányi jelölte be.

Ugyan a jegyzék Dohnányi húgának lakhelyéhez köthető, a levelezésből kiderül, hogy Csuka Béla, a Filharmóniai Társaság gondnokaművésze és titkára készítette el, aki emellett Dohnányi filharmóniai szerepléseinek listáját is összeállította.¹⁶ Ezt támasztja alá az az 1955-ös, Dohnányi húga által írt levél, mely szerint „Csuka Béla [...] fejébe vette, hogy megcsinálja a Maga kottáinak, könyveinek a lajstromát, ha nálunk elkészül, kimegy a Széher útra és Kárpáthyékhoz is”.¹⁷ Egy Mici által, 1955. október 22-én Dohnányinak írt levélből nem csak az derül ki, hogy Csuka Béla milyen nagy lelkesedéssel készítette a listát, de az is, hogy Micihez további – sajnálatos módon meg nem nevezett helyekről – könyvek és kották szállítása volt várható.

Persze oly komolyan és alaposan dolgozni, mint Csuka. Bélát ritkán lát az ember. Meg is kérdeztem őt, miért írja a kották nálam levő részét ily pontossággal (majd erről is megy lista Hozzátk), hiszen igazán nem szükséges, azt felvette „ügyszeret”-ből. És csak megint folytatja a könyveken és ha ezzel is elkészül, megy a Kowalskynénál [Kovalszki Kálmánné]¹⁸ levő kották, könyvek majd a Széher-utiak összeírására. Az igaz, hogy ennek a pontos átnézésnek köszönhető, hogy az op. 35 eredeti kéziratát megtalálta itt (...). Szóval lesz rend. Hát még ha a Széher-úti dolgokhoz eljut! Szegény Csuka. Béla, nem is tudja még, milyen nehéz fába vágta fejszéjét, mert Sz[abey] Ernő „átrendezési” mániáját még nem ismeri. Segítőtársként ajánlkozott, miután éppen meglátogatót Csuka. B[éla]. munkája közben Ribiczeyné. Ő majd előfutárnak megy, hiszen ismeri Attila sátrának minden zugát. Én meg addig „selejtezek” Feri növénysekre nyelveiben, hogy helyet csináljak az ideszállítandó kottáknak és talán könyvek egy részének, mert Elsa az ő legsajátosabb könyveit Kárpáthyéknál szeretné, vagy szerette volna deportálni, de Kárpáthy[ék] nincsenek villájukban, mely már nem is az övék. Szóval: zűrzavar minden oldalon.¹⁹

Raadásul – ahogy Mici is utal rá – Csuka rendkívül részletes listát készített,²⁰ mely a Széher úti listával el-

lentétben sokkal alaposabban rögzíti a kották adatait. Mivel Dohnányi húga ilyen pozitívan értékelte leveleiben Csuka Béla munkáját, valószínűnek tarthatjuk, hogy nem Dohnányi, hanem Csuka koncepciója volt, hogy tizenkét pontban vagy kategóriában listázta a gyűjtemény tételeit. Az apparátus szerinti kategóriákon kívül, úgy tűnik, külön fontos szempont volt Csuka számára Bartók, Kodály, Liszt, Hans Koessler – és persze Dohnányi – műveinek külön-külön egységként való felsorolása. Mint utaltam rá, ez a lista – szemben a Széher úttal – a legtöbb esetben részletesen közli a kiadói és megjelenési adatokat is.

A magyarországi kotta- és könyvállomány rekonstrukciójához rendelkezésünkre álló csekély forrással szemben az amerikai könyv- és kottatárról jóval több forrásunk van. Ezek közül a legfrissebb és legrészletesebb természetesen a dokumentumok hazakerülése előtt készült. Ezen felül a Kilényi-hagyatékban fennmaradt egy olyan lista, mely a zeneszerző egykori munkahelyén, a Florida State Universityn levő irodájának anyagát rögzíti.²¹ Ebben többnyire Dohnányi saját műveinek kottája, illetve Mozart és Beethoven néhány zongorára írt kompozíciója szerepel. Érdekes továbbá, hogy egy-egy fontos elméleti munkán (Sechter: *Generalbassschule*; Hummel: *Anweisung*) kívül – melyeket minden bizonnyal a tanításhoz használt – nincsenek könyvek a felsorolásban. De megtalálható benne például Haydn *Teremtésének* első kiadása, melyet Dohnányi az amerikai évek során Athensben vezényelt,²² s melynek kottáját Vázsonyi emlékezése szerint nagy becsben tartott, és büszke volt arra, hogy tulajdonosa lehetett.²³ Sajnálatos módon maga a kotta egyik gyűjteményből sem került elő.

A tallahassee-i ház anyagairól legkorábban Zachár Ilona készített listát, melyben a polcok, szekrények tartalmáról részletes leírást ad.²⁴ A dokumentum érdekessége, hogy a felsorolás mellett fényképek is találhatók a listázott dokumentumok eredeti elhelyezésének szemléltetésére, illetve a már említett emlékszoba létrehozásának terve miatt.

A forrás azért is nagyon értékes, mert egyes dokumentumoknál Ilona megjegyzéseit is tartalmazza: például „ez volt a kedvenc könyve” (Charles Dickens: *The Posthumous Papers of the Pickwick Club*; Maurice Maeterlinck: *Das Leben der Bienen*), „ő volt a kedvenc írója” (Dickens, Dosztojevszkij, E. T. A. Hoffmann), sőt egy-két könyv esetében feltünteti, hogy Dohnányi húga mikor

küldte el számukra az adott kötetet. E mellett persze rendelkezésünkre állnak azok a legfrissebben készült listák is, melyek a hagyaték hazakerülése kapcsán készültek a ház dokumentumairól 2014-ben. A szóban forgó listákból azonban kiderül, hogy nem minden kötet került Magyarországra: a vélhetően Zachár tulajdonát képező könyvek Amerikában maradtak. A tallahassee-i gyűjteményben található kötetek tanulsága szerint Dohnányiéknek ugyan készült közös *ex libris*ük, ez mégsem került be minden kötetbe. Ízlésük és érdeklődési körülfigyelembe vételével azonban mégis elkülöníthetők, hogy melyik kötet kihez tartozhatott.

Dohnányi Ernő meglehetősen bonyolult és szerteágazó életútja könyvtárai sorsán is rajta hagyta a bélyegét. Ér-

zékelhető azonban, hogy a komponista számos költözése, megváltozott életkörülményei, s a nagy távolság ellenére is érdeklődött régebbi kötetei felől. Emigrációja után különösen szeretett volna korábbi gyűjteményéből megszerezni példányokat, s érthető módon új lakhelyein a korábbiakhoz hasonlóan gazdag könyvtárat kívánt létrehozni. Mindenestre az amerikai évek során néhány év alatt szép számú gyűjteményt sikerült összeállítaniuk. Erről tanúskodik egy 1957-es levél, melyben Dohnányi, húga csodálkozó kérdésére, mely tekintélyes könyvtárak eredetét firtatta a következőképp válaszolt: „Hát kulturembereknek mindig van.”²⁵ Dohnányi szellemes megjegyzése alapján persze nem kell arra gondolnunk, hogy az Egyesült Államokban csupán kedvtelésből gyűjtögettek a könyveket: inkább újra akarták építeni mindazt, amit maguk mögött kellett hagyniuk. }

JEGYZETEK

- Kelemen Éva (közr.), Dohnányi Ernő családi levelei (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó – MTA Zenetudományi Intézet, 2011), 205. (A továbbiakban: Családi levelek)
- Családi levelek, 209.
- Családi levelek, 210.
- Családi levelek, 205.
- Sugár Jenő a Rózsavölgyi cég egyik társtulajdonosa, majd a cég vezetője.
- Családi levelek, 205.
- Családi levelek, 202–203.
- A zeneszerző unokája, Dohnányi Márta által, 2016 őszén az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archivumának Dohnányi-gyűjteménye számára adományozott levelekből. Dohnányi Ernő és Zachár Ilona Dohnányi Máriának. Beaulieu-sur-Mer, 1948. január 12. (jelzet nélkül)
- Családi levelek, 184.
- Johann Sebastian Bach's Werke. Hrsg. von Bach-Gesellschaft. 61 Bände in 47 Jahrgänge. Strich und Druck von Breitkopf & Härtel, Leipzig 1841–1899.
- A Rózsavölgyi és Társa cég. A levelek tanúsága szerint a hozzátartozók több alkalommal általuk küldtek Dohnányiéknek anyagokat Magyarországról.
- Családi levelek, 191.
- Családi levelek, 193.
- Szlabeyné Szentés Melinda, „A Dohnányi-villa története”, in Dohnányi Évkönyv 2002 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2003), 103–120. Ide: 117.
- Rékai Miklós (1906–1959) hárfaművész, a Filharmóniai Társaság zenekarának tagja, illetve 1934 és 1940 között főtájkára. Családi levelek, 220.
- A levelet lásd az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archivumának Dohnányi-gyűjteményében [A továbbiakban: ZTI MZA Dohnányi]. Dohnányi Mária levele Dohnányinak 1955. február 3. (MZA-DE-Ta-Script 80.921), és 1955. február 8. (80.293) A tanulmányban közölt fényképeket is az előbbieken említett gyűjtemény őrzi. Itt szeretnék köszönetet mondani Dalos Annának, az archivum vezetőjének, hogy hozzájárult a dokumentumok közzétételéhez.
- ZTI MZA Dohnányi: MZA-DE-Ta-Script 80.995
- Mielőtt Galafrés elhagyta Magyarországot, nála helyezte el a Széher úti villa megmaradt értékeit. Lásd: Családi levelek, 205.
- ZTI MZA Dohnányi: MZA-DE-Ta-Script 81.007.
- Mici egy 1956. január 3-án írt levelében arra kéri Dohnányiékát, hogy ha átnézték Csuka jegyzékét – amiben a kották sorszámozva vannak megadva –, küldjék el a kották számait. ZTI MZA Dohnányi: MZA-DE-Ta-Script 81.045.
- A lista másolatát lásd: ZTI MZA Dohnányi.
- A zeneszerző 1955. május 1-én vezényelte Haydn Teremtését Athensban. Kusz Veronika, Dohnányi amerikai évei (Budapest: Rózsavölgyi, 2015), 334.
- Vázsonyi, 300.
- ZTI MZA Dohnányi: Egyéb dokumentumok. MZA-DE-Ta-Script 9.273/1-2. (Két példány)
- ZTI MZA Dohnányi (Dohnányi Mártától kapott levelek, jelzet nélkül): Dohnányi levele Dohnányi Máriának, 1957. március 20.

Dohnányi-nap a Zenetudományi Intézetben

2017. december 7-én Kusz Veronika szervezőmunkájának eredményeképpen egész napos tudományos Dohnányi-konferenciát tartottak az MTA BTK Zenetudományi Intézetben a művész születésének 140. évfordulója alkalmából. A Richter Pál igazgató által megnyitott eseményen egyebek közt szó esett Dohnányi Ernő zeneszerzői stílusáról, színpadi, kamará- és zongoraműveiről, előadóművészi pályafutásáról és interpretációinak jellegéről. Nemzetközi előadói gárda számolt be kutatásairól: Adriano Giardina, Gombos László, James A. Grymes, Thomas Kabisch, Kelemen Éva, Kusz Veronika, Daniel Lebon, Dagmara Łopatowska-Romsvik, Emmanuelle Moriat, Paolo Munao, Stachó László, David Vondráček és Angela Willoughby. A konferenciát rövid hangverseny zárta.